

A 2017-es díjazottak

A Magyar PEN Club elnöke, Szócs Géza 2012-ben alapította a Janus Pannonius Költészeti Nagydíjat, amelyet idén a Janus Pannonius Alapítvány kuratóriuma **AUGUSTO DE CAMPOS** brazil költőnek ítelt oda.

Az elismerést az elmúlt években Szimin Behbaháni perzsa, Yves Bonnefoy francia, Ali Ahmad Szajid Eszber, művésznevén Adonis szíriai, Charles Bernstein amerikai, Giuseppe Conte olasz és Adam Zagajewski lengyel költők kapták.

A díjátadó ünnepségre szeptember 23-án Pécsen, a Janus Pannonius Múzeum Csontváry-termében került sor, szeptember 24-én pedig Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínházban könyvbemutatóval egybekötött gálaműsorral köszöntötték a díjazottat, aki az est végén dedikálta az erre az alkalomra megjelent magyar nyelvű verseskötetét.

A hattagú nemzetközi zsűri minden évben két műfordítói díjat is kioszt: 2017-ben magyar művek idegen nyelvre fordításáért a német **HANS-HENNING PAETZKE**, a külföldi alkotások magyarra fordításáért **NÁDASDY ÁDÁM** vehette át a háromezer euróval járó elismerést.

Nagyszabású gálaműsorral záródott az idei Janus Pannoniusz Nemzetközi Költészeti Nagydíj, valamint a Janus Pannoniusz fordítói díjak átadása. Immár hatodik évébe lépett a Magyar PEN Club alapította rangos költészeti díj, amely a kultúrák kapcsolatát erősíti. A budapesti rendezvény előtti köszöntőbeszédében Szöcs Géza, a PEN Club elnöke hangsúlyozta is: amikor megalakult a Janus Pannoniusz Költészeti Díj Alapítvány, egyetértettek abban, hogy a magyar alkotók közül azokról fognak megemlékezni, akik a nyelvek közötti átültetés által e kultúracserét erősíteni tudják.

Hang(s)zóköltészet Brazíliából

Az ünnepi programsorozat a kezdetektől fogva hagyományosan Pécssett kezdődik, itt zajlik a nagydíj átadása – így volt ez idén is, amikor egy igazán messzi országból: Brazíliából érkezett a díjazott, Augusto de Campos. Az alkotó 1931-ben született, és vizuális költészete tette ismertté még az ötvenes években. Később meghódította verseivel az újmédia területét – vagy az újmédia az ő költészetét, és hogy ez mennyire termékeny egymásra találás volt a műfajjal, annak megkapó példáit láthattuk másnap az Uránia Filmszínház gálaműsorán. Számítógépes animáció, elektromos óriásplakátok, videotext, hologram, lézer – ezek mind eszközei Campos poétikájának. A Noigandres című irodalmi magazint testvérével, Haraldóval indították útjára 1952-ben, amely az úgynevezett konkrétvers-mozgalom orgánuma lett. Augusto de Campos több tucat kötetet publikált, amelyeket számos irodalmi díjjal ismertek el.

A számára megítélt díjat Szöcs Géza adta át a művésznek szeptember 23-án Pécssett, Páva Zsolt, Pécs polgármestere pedig a díj jelentőségéről szolt. Augusto de Campos az elismerés átvételekor kitért elődei és pályatársai munkásságára, és mintegy ars poeticaként fogalmazta meg, hogy „újra életet leheltünk

MTI-fotó: Sóki Tamás

a Stéphane Mallarmé által bevezetett új költészetbe, és igyekeztünk újra kinyitni a nyelv számára a nemzetköziség kapuját”. A kísérletező és „feltaláló” költészetéről úgy nyilatkozott, e műnem „különös túlélési módot talált magának zaklatott világunkban”. Költészeti küldetésének legfontosabb része az emberi önzetlenség hangsúlyozása, az előítéletekkel szembeni fellépés és az alázat fontossága. Augusto de Campos a magyar művészi hatásokra is kitért, amelyek költői műhelyében fontos szerepet játszottak: említette többek között Moholy-Nagy Lászlót, Bartók Bélát, Ligeti Györgyöt, Kurtág Györgyöt, Kassák Lajost és a pécsi születésű Fehér Kázmér képzőművész munkásságát – akinek a vasárnap esti budapesti gálaműsoron nyílt meg a kiállítása.

Nádasdy, Paetzke

Mielőtt azonban megcsodálhattuk volna az Uránia Nemzeti Filmszínház emeletén a képzőművész alkotásait, a magyar díja-

zottak is átvehették Budapesten az elismerést. „A Petőfi Irodalmi Múzeumot tavaly kinőtük, de az Uránia Filmszínházhoz még nőni kell” – jegyezte meg tréfásan Szócs Géza, és a lenyűgöző helyszín csakugyan impozáns környezetként szolgált a rangos elismerésekhez. Ismert, hogy a díjakat egy magyar nyelvre, valamint egy magyar nyelvről fordító alkotó kapja, illetve egy életműdíj is gazdára találhat – idén azonban életműdíjas fordítót nem jutalmaztak, mert ennek feltétele a betöltött nyolcvanadik életév. Elsőként Nádasy Ádám léphetett a színpadra, akit Kelemen János magyar filozófus, filozófiatörténész, italianista, egyetemi tanár méltatott – a Magyar Dantisztikai Társaság nevében is, bocsátotta előre a professzor.

Kelemen János emlékeztetett: közeleg Dante halálának 700. évfordulója, amely egyben az Isteni színjáték születésének a jubileuma is, hiszen a költő haláláig írta a művet. S mi más lehetne méltóbb megemlékezés, mint Nádasy Ádám színjátékfordítása? E nagyszerű vállalkozás megérdemelten aratott sikert, nyelvünket és kultúránkat gazdagítja – emelte ki az italianista tudós. Ne feledjük: száz évvel ezelőtti centenáriumon is ünnepelt a magyar kultúra, mégpedig Babits fordításával. „Büszke vagyok a nyelvemre; ez az első élményem, amikor befejezem a munkát” – mondta akkor a költő, aki megmutatta, hogy filozófiai tartalom és szárnyaló poézis ilyen egységét lehetetlen volna megteremteni más nyelven, mint magyarul. Nádasy Ádám valami újat bizonyított: hogy a rímelésről lemondva nemcsak megtartható, de fokozható is a szöveg pontossága. Ezt már korábbi alkotásaiban is megcsodálhattuk: Hamlet-átültetése és más munkái legnagyobb költőink műveivel egyenrangúak. Dante túlvilági vezetője Vergilius – zárta beszédét Kelemen János –, melyet így önt versorba: „Te vagy a mesterem, a mintaképem”. Ne hangozzék hát túlzásnak, ha a műfordítót a mi Vergiliusunknak nevezzük.

Miután Szócs Géza átnyújtotta a pénzjutalommal, oklevéllel és egy dísztollal járó elismerést, felhívta a figyelmet, hogy többen gratuláltak általa az alkotónak. Nádasy Ádám megköszönte az elismerést a kuratóriumnak, a méltató szavakat Kelemen János-

nak, valamint Soros Györgynek a támogatást, aminek köszönhetően eljuthatott az Egyesült Államokba, és ott Dante-fordítások tömkelegét tanulmányozhatta. De legfőképp magának Danténak mondott köszönetet, valamint Babitsnak, a nagy elődnek, aki megmutatta Nádasdnyak, hogy ő mit szeretne másképp csinálni.

A magyar költészet idegen nyelvű tolmácsolásáért Hans-Henning Paetzke vehette át az elismerést, akinek (és a közönség felé is) szintén tolmácsolt egy üzenetet Szőcs Géza: Petri Lukács Ádámét, Petri György fiáét. Ádám hangsúlyozta üzenetében: az- zal, hogy apja versei megjelenhettek német nyelven, indult meg a Petri-recepció Németországban, és ez a költő mindennapi életében is mérhető változást hozott. Hans-Henning Paetzket Márton László méltatta, röviden áttekintve az alkotói életművet. Sok mai vagy modern költő, akik épp csak kibontakoztak Paetzke figyelmének kezdetén, mára már érett, nagy költők: mások mellett Balla Zsófia, Szőcs Géza, Tóth Krisztina. Ha a műfordító maga nem költő, az előnyöket is rejt, például, hogy nem szüremkedik be a maga világa a művek közé. Márton László idézte Paetzke néhány megnyilatkozását saját munkája kapcsán, így azt is, hogy

a műfordító olyan, mint Orpheusz, aki leszáll az alvilágba Euridikéért.

De Hans-Henning Paetzke életművének szerves része a próza-fordítás is – Mészöly, Konrád, Nádas, Esterházy, Szabó Magda... csak néhány nevet említve. (Itt jegyezzük meg, Böszörményi Zoltán regénye, a Regál németül *In den Furchen des Lichts* /A fény barázdáiban/ címmel jelent meg tavaly a Mitteldeutscher Verlag Kiadó gondozásában, melynek fordítója szintén Hans-Henning Paetzke.) A nyolcvanas évek nyelvi-poétikai fordulata idején, amikor az esztétikai ellenállásban öltött testet a politikai, Paetzke olyan szellemi térképet rajzolt Németországban a magyar kultúráról, amely nem vágott egybe a hazai kultúrpolitikával – emlékeztetett Márton. Mindig a szellemi autonómiára törekedő vagy a „megtúrt” kategóriájú írókat közvetítette, ami a minőség tiszteletéből fakadt nála.

'89 után könnyebb lett számára is a helyzet, ekkortól egyre többet foglalkozott a műfordítás elméleti kérdéseivel. A nagy dilemma, az eredeti mű idegenségérzetének megőrzésével kapcsolatban mindkét nézetet képviseli Paetzke, aki részben a feti-

sizálás ellen emeli fel szavát, részben „partitúráként” emlegeti a kiinduló alkotást. A hatvanas években az NDK-ból Magyarországra emigráló, majd az NSZK-ba továbbálló, végül Magyarországon megtelepedő alkotó sosem távolodott el a magyar kultúrától, ennek egyik beszédes jele, hogy bemutatkozáskor nevét mindig Paetzke Henningként használja, emberi habitusa tehát elválaszthatatlan alkotásától. Ha elfogadjuk, hogy a műfordító egyfajta küldönc, hírnök, akkor a magyar kultúra számára igazi jó hír, amit Paetzke csinál – zárta szavait Márton László.

Az alkotó mindenkinek megköszönte az elismerést, és beavattott regényes műfordítói életútja kezdetébe is: amikor 1968-ban Magyarországra került, egy szót sem tudott nyelvünkön, nyersfordításból kezdett Mészölyt fordítani. Minden szóhoz szótárt kellett használnia – „Sokszor úgy éreztem, hogy magam is Luther leszek, aki az ördöghöz vágja a tintatartót”, idézte fel a kemény időszakot a fordító. A versfordításig hosszú út vezetett; Paetzke Pilinszky által lett műfordító, vallja. Petri Györggyel 1984-ben kezdett foglalkozni, s később három kötetben jelentette meg németül teljes életművét. Ízelítőként fel is olvasta németül a költő két emlékezetes művét: a Csak egy személyt és a Varázst. Az, hogy Petri politikai költő volna, csak egy előítélet, hangsúlyozta Paetzke – az is, de valójában a hétköznapi költője, amelybe beletartoznak az élet, a halál és a létezés apró-cseprő kínjai, örömei.

Konkrétan a konkrét költészetről

A Janus Pannonius műfordítói díjak átadását Bogányi Gergely koncertje zárta, aki vendégével, a tizennégy éves Boros Mihálylyal Schubert- és Brahms-négykezeseket, valamint szólóműveket adott elő. De megcsodálhattuk a szintén ifjú Várallyay Petra több hangszeres játékát is, aki emellett énekel is (és a szünetben elárulta, hogy mindezt négyévesen kezdte). A klasszikus zenét már egyfajta előkészítéseként is élvezhettük Nancy Perloff – a Los Angeles-i Getty Research Center modern és kortárs gyűj-

teményének kurátora, művészettörténésze – mélyre ható, angol nyelvű előadásához Augusto de Campos lírájáról.

Ismeretségük 2016-ban kezdődött egy idén megrendezett kiállítás kapcsán: a *Concrete Poetry: Words and Sounds in Graphic Space* című tárlatot márciusban mutatta be a Getty Research Institute. A bemutató az úgynevezett konkrét költészet két nagy alapítójára, Augusto de Camposra és Ian Hamilton Finlay-re koncentrált. A vizuális, verbális, szonikus, experimentális alkotások java az ötvenes, hatvanas és hetvenes években született. Augusto de Campos lírája szorososan kapcsolódik az orosz avantgárdhoz – legnagyobb alkotóit rendre meg is idézi műveiben. Az előadás közben használt vetítövásznon segítségével mi is elmerülhettünk e sajtáságos, a papírra írott költészetten messze túlmutató művészetben, amelynek darabjaihoz Nancy Perloff szolgált elméleti útmutatóval. Ennek kiemelkedő példája az átlós képvers, amely az 'um numero' és az 'o' szavakból áll, középen a zérusként megjelenő o-val, és hangzó műként is előadva.

A *Finnegan's Wake* egy sora portugálul jelent meg három papírdarabon, s az alkotás John Cage zeneszerző hatását is mutatja. Campos egyik legkorábbi, 1955-ös művében, mely már a „verbal–vocal–visual” jegyében született, a vers sorra megjelenő hangjai dallammá állnak össze. Tudatos és visszatérő poétikai (egyfajta „matematikai”) játék nála, amikor a fekete alapon megjelenő fehér betűs szavakban bizonyos hangokat csillagokra és körökre, azaz holdakra cserél. A háromdimenziós versek csoportjába tartoznak az általa „cube-poems”-nek nevezett alkotások, amikor egy kocka oldalain láthatunk szótöredékeket, de ezeket szinte lehetetlen összeolvasni – mutatta be egyik szép példáját Nancy Perloff. Különösen tetszetősek voltak a vetítés során az origami-szerű képversek, amelyek kiemelkednek a síkból, legalábbis ezt az illúziót keltik. Az amerikai kiállítás utolsó szekcióját a digitálisan animált versek alkották: felvillanó, előgomolygó, „kipotyogó” sorok vagy táguló-szűkülő körök formájában megjelenő művekkel.

Hogy miként hangzik mindez magyarul, azt Ladik Katalin hangköltészeti előadásában hallgathattuk meg. Egy idegen köl-

tő – különösen az igen dallamos brazil nyelv mestere – és a kiváló magyar előadó találkozásából csak jó születhet – most is meghökkentően lenyűgöző hangélményekkel szolgált Ladik Katalin. A műsort a hagyományos, „próza” Campos-hosszúverssel kezdte, A király a királyság nélkül cíművel, melynek mottója is lehetne ismétlődő sora: „Ó, elgyöngült poliszom, népem, polipom”. Majd a Campos-versekre született, vetítéssel kísért hangperformanszában keltette életre a költő-előadónő e különös, csontokig hatoló, olykor borzongató, olykor túlvilági, olykor mosolyra fakasztóan ötletes művészi produktumokat.

Az est fénypontját jelentette, amikor a díjazott Augusto Campos lépett a színpadra fiával, Cid Camposszal együtt, és immár az alkotók eredeti előadásában-felfogásában szólaltak meg a művek. Cid gitárral és énekkel kísérte az édesapját, akivel precíz összhangban adták elő a szonikus-képi műveket. Megszólalt némely poéma, amelyet Ladik Katalintól is hallhattunk, így a „bombavers” is, illetve az „univerzumvers” is. A Campos nevéhez kapcsolódó multimédiás események közül költészettörténetileg kiemelkedik a Ciddecitycite című nagyszabású poéma többszólamos előadása fiával – erre korábban Nancy Perloff is kitért –, amelyet most a magyar közönség is meghallgathatott.

Plexiglass és Hangszóképversek

A legtetszetősebb vizuális-hangi megoldások egyike a vásznon forgó nagy csigahéj volt, amelyből előgomolyogtak a sorok. Camposék műsoruk zárásaként Ladik Katalint hívták fel a színpadra, és adták elő közösen az „űrbéli” hangokra emlékeztető, éteri alkotást. Az előadásokat követően az Uránia Filmszínház emeletén csodálhatták meg a résztvevők Fejér Kázmér alkotásait, akinek kiállítását Augusto Campos nyitotta meg. A program-sorozat pécsi eseményei között szerepelt az ottani, 1923-as születésű művész szülőházának meglátogatása. De Pécestől egészen Portugáliáig ívelt e gazdag életút (az alkotó hatvanhat éves ko-

rában, 1989-ben hunyt el Sesimbrában). A budapesti Képzőművészeti Főiskolán folytatott tanulmányok után Párizsban 1946-ban részt vett a Salon Realités Nouvelle-ben, majd három évre rá érkezett meg Brazíliába. São Paulóban mutatkozott be először kiállítással, a Ruptura csoport egyik alapítója. Ezt az absztrakt művészek hozták létre, hogy megtörjék a brazil naturalista festészet monopóliumát. Fejér 1970-ben költözött Párizsba, ahol vegyész végzettségének megfelelően egy pigmentgyárban kezdett dolgozni, és szabadalmaztatott egy műanyag színrendszert. A nyolcvanas években Portugáliában telepedett le – munkái Európában és Latin-Amerikában 11 országban láthatók.

Az Uránia Filmszínházban kiállított művei is ihletetlen tükrözték a konkretizmus megszületésének alapjait: a műanyag formák egyesítésének elvét. A konkretisták nem a természetet és az érzelmeket ábrázolják – Fehérnél ez fekete-fehér, üvegszerű geometriai-térbeli formákban manifesztálódik. Nyersanyaga az akril és az üveg, egyfajta tudományos alakzatokként tárultak elének a formák, bemutatva Fehér szobrászi alkotóművészetét. Ilyenek a Plexiglass-sorozat változatai, amelyek csavarodó-tekeredő síkjai teszik mozgalmassá a tömörszerű tárgyat, olykor egy hídra, olykor mértani útvesztőre emlékeztetve. Akár a ridegség benyomását is kelthetnék ezek a műalkotások, de az átlátszóságuk, az egymás mellé helyezett képek összhatása és nem utolsósorban a megvilágítás mégis melegséggel ruházta fel a síkban is térbelivé formálódó műveket.

Szó szerint színfoltként jelent meg e környezetben Augusto de Campos az ünnepségsorozatra a Magyar PEN Club gondozásában megjelentetett Hangszóképversek című kötete, amelynek verseit Pál Ferenc egyetemi tanár, a Brazil Tudományos Központ vezetője válogatta és szerkesztette, és ő csinált kedvet az est zárásaként a különleges gyűjteményhez. A műveket rajta kívül Pál Dániel Levente, Szkárosi Endre, Szócs Géza és Zalán Tibor fordították – ám ez a költészet messze több, más, mint papíron olvasható verssorok összessége. „Bár Campos (nagy ritkán) hagyományos (sorokba tördelt) szerkezetű verseket is ír, elsősorban

konkrét költőként ismeri a világ, aki látható, fogható, hallható költői tárgyakat teremt” – írja Bollobás Enikő a camposi világot bemutató kötetbéli utószavában. „A konkrét versben a linearitást térbeliség váltja föl, a logikai kapcsolódást asszociáció, az alárendelést mellérendelés, a hipotaxist parataxis.”

Mit tapasztal ebből a kötethez kevésbé tudományosan, inkább élményszerűen közelítő olvasó? Rengeteg képverset, vizuális megoldást, színt és formát, hol több játékossággal, hol több „komolysággal”, szavakat, szótöredékeket és töredékekből összeálló univerzumot... Mint ahogy az est produkcióinak is legmaradandóbb élménye volt Campos költészete kapcsán, hogy ne csak megmerevedett, akadémikus formákban merjünk gondolkodni a nyelvről, melyről megtanultuk, hogy legkisebb egysége a hang, a legnagyobb a szöveg. Campos alkotásaiban fel meri borítani a hagyományos szabályrendszert, átértelmezi a hang határait és jelentését, születését és feloldódását, és úgy teremt egységet a szóból, hangból, képből, hogy érzékszerveink egy szimfonikus zenekar karmestereként szólaltatják meg a költő felkínálta művet.

LAIK ESZTER
FOTÓK: SZALAI GÁBOR